

หลักแนวพุทธกับการใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการสอนสังคมศึกษา Buddhist Principles and the Use of Artificial Intelligence in Teaching Social Studies

มณฑลสิริ เลหาบุตร

นิสิตดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการสอนสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Monsiri Lowhabud

Ph.d Student for Department Teaching Social Studies, Faculty of Education

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail : monsiripa15@gmail.com

บทคัดย่อ

กระทรวงศึกษาธิการได้มีนโยบายจัดการเรียนรู้รายวิชาสังคมศึกษาเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาผู้ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ เข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข โดยเนื้อหาทางสังคมศึกษานั้นเอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรม จริยธรรม อันเป็นรากฐานของการเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย การจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาจึงไม่ควรจำกัดอยู่เพียงการถ่ายทอดความรู้แบบดั้งเดิม ในสังคมไทยที่มีรากฐานทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ยาวนาน พระพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางการจิตใจและความคิดของประชาชน แนวทางการสอน

สังคมศึกษาศตวรรษที่ 21 โลกกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วด้วยพลังของเทคโนโลยี โดยเฉพาะปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence – AI) ซึ่งเข้ามามีบทบาทในชีวิตประจำวันอย่างลึกซึ้ง ตั้งแต่การค้นหาข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ ไปจนถึงการสร้างสรรคเนื้อหาด้วยตนเอง การศึกษาในปัจจุบันจึงไม่สามารถเพิกเฉยต่อการเปลี่ยนแปลงนี้ได้รายวิชาสังคมศึกษา ซึ่งเน้นความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การเมืองการปกครอง และคุณธรรม จริยธรรมทางสังคม กำลังเผชิญความท้าทายครั้งใหญ่ คือการ สอนให้ผู้เรียนสามารถใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณและความรับผิดชอบ ไม่หลงเชื่อข้อมูลเท็จหรือใช้เทคโนโลยี ในทางที่ผิดอย่างไรก็ตาม AI เป็นเพียงเครื่องมือ หากผู้ใช้ขาดกรอบคิดทางจริยธรรม ก็อาจเกิดปัญหา เช่น การลอก เลียนผลงาน การเผยแพร่ข้อมูลบิดเบือน การเลือกปฏิบัติ หรือแม้กระทั่งการใช้เทคโนโลยีเพื่อสร้างความเกลียดชัง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมี “เสริมทิศทางคุณธรรม” เพื่อกำกับทิศทางการใช้ AI ให้เกิดประโยชน์ต่อการเรียนรู้และสังคม โดยรวมหลักธรรมทางพุทธศาสนา สามารถเป็นกรอบคิดสำคัญในการใช้ AI ในการ เรียนการสอนสังคมศึกษาได้อย่างเหมาะสม เพราะหลักธรรมเหล่านี้ไม่ได้เป็นเพียงคำสอนเชิง

ศาสนาเท่านั้น แต่ยัง เป็นหลักสากลที่เน้นความถูกต้อง มีเหตุผล เคารพผู้อื่น และมุ่งสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ดังนั้น การบูรณาการ AI เข้ากับการสอนสังคมศึกษาโดยอิงหลักพุทธ เป็นแนวทางที่จะช่วยให้ผู้เรียนไม่เพียง ได้รับความรู้ด้านวิชาการเท่านั้น แต่ยังได้รับการปลูกฝังจิตสำนึกด้านคุณธรรม จริยธรรม และความรับผิดชอบ ต่อ ส่วนรวม อันจะนำไปสู่การเป็น “พลเมืองดิจิทัล” ที่มีคุณภาพและมีจิตใจงดงาม

คำสำคัญ : หลักแนวพุทธในการเรียนรู้การสอนสังคมศึกษา, ปัญญาประดิษฐ์

Abstract

The Ministry of Education has implemented a policy to organize the teaching and learning of Social Studies as a key mechanism for developing individuals to live in society with quality, to understand social change, and to coexist happily with others. The content of Social Studies supports the development of learners in terms of knowledge, skills, attitudes, and moral-ethical values, which form the foundation of being a good citizen in a democratic system. Therefore, the teaching of Social Studies should not be limited to the traditional transmission of knowledge.

In Thai society, which has a long-standing foundation in religion and culture, Buddhism has played a significant role in shaping the mental and intellectual orientation of the people. In the 21st-century approach to teaching Social Studies, the world is rapidly changing under the influence of technology, especially Artificial Intelligence (AI), which now plays a profound role in daily life — from information retrieval and big data analysis to the creation of original content. Education today cannot ignore these changes.

Social Studies, which emphasizes understanding history, geography, economics, politics and governance, as well as social morality and ethics, is now facing a major challenge: teaching learners to use technology with critical thinking and responsibility, avoiding the pitfalls of believing in false information or misusing technology. AI, however, is merely a tool; without an ethical framework, its use may lead to problems such as plagiarism, dissemination of distorted information, discrimination, or even incitement of hatred.

Therefore, it is necessary to have a “moral compass” to guide the use of AI for the benefit of learning and society as a whole. Buddhist principles can serve as an important conceptual framework for the appropriate use of AI in teaching Social Studies, as these principles are not only religious teachings but also universal values that emphasize

righteousness, rationality, respect for others, and peaceful coexistence. Integrating AI into Social Studies education based on Buddhist principles can help learners gain not only academic knowledge but also a moral and ethical consciousness, along with a sense of social responsibility. This will contribute to the development of “digital citizens” who are both competent and virtuous.

Keywords: Buddhist-based approach to Social Studies education, Artificial Intelligence

1. บทนำ

การเรียนการสอนสังคมศึกษาไม่เพียงแต่เป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับสังคม ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศาสนาและหน้าที่พลเมืองเท่านั้นแต่ยังเป็นการหล่อหลอมจิตใจให้ผู้เรียนมีคุณธรรมจริยธรรมและความรับผิดชอบ ต่อสังคมอีกด้วยการนำหลักแนวคิดของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาจึงเป็น แนวทางที่มีประสิทธิภาพโดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีรากฐานวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาอย่าง ลึกซึ้งจึงต้องใช้วิธีการเรียนรู้ที่จะช่วยสร้างเสริมเติมเต็มประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้ใช้สติปัญญา ความรู้ ความคิด ความสามารถ ทักษะ ค่านิยมและเจตคติที่ดีตลอดจนต้องจัดให้เหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียน ให้ผู้เรียนมี ส่วนร่วมจัดการเรียนรู้ของตนเอง พัฒนาและขยายความคิดของตนเองจากความรู้ที่ได้เรียน (วิภาพรรณ พินลา. 2561,105) การปฏิรูประบบการจัดการเรียนรู้เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการปฏิรูปการศึกษาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการปฏิรูปการศึกษาในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูผู้สอนจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบบทบาทของตนเองจากการเป็นผู้บอกความรู้ให้จบไปในแต่ละครั้งที่เข้าสอน มาเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนกล่าวคือ เป็นผู้กระตุ้น ส่งเสริม สนับสนุน และจัดกิจกรรมให้ ผู้เรียนเกิดการพัฒนาให้เต็มศักยภาพความสามารถความถนัดและความสนใจของแต่ละบุคคลและต้องจัด กิจกรรมที่ฝึกให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้า และลงมือปฏิบัติจริง ฝึกการคิด วิเคราะห์ วิจัย สร้างสรรค์ และค้นพบ ด้วยตนเอง ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาค้นคว้า มิใช่ความรู้ที่ได้รับจากครูผู้สอนแต่เพียงแหล่งเดียว โดย ครูผู้สอนต้องสอนวิธีแสวงหาความรู้มากกว่าสอนตัวความรู้ สอนการคิด มากกว่าสอนให้ท่องจำสอนโดยเน้นผู้เรียน เป็นสำคัญมากกว่าเน้นที่เนื้อหาวิชา วิธีการเหล่านี้ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีนิสัยสนใจใฝ่หาความรู้ด้วยตนเอง รักการ เรียนรู้ แลเป็นบุคคลแห่งการเรียนรู้ อันนำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต (วิชัย ต้นศิริ. 2547, 132) ในยุคดิจิทัล เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence – AI) ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงกระบวนการเรียนการสอนในหลายสาขาวิชา รวมถึงรายวิชาสังคมศึกษา ซึ่งมีเป้าหมายหลักในการ พัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ ความเข้าใจในสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง และมี คุณธรรมจริยธรรมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตในสังคมงานวิจัยของ (Luckin et al. 2016,14) ชี้ให้เห็นว่า AI สามารถช่วยสนับสนุนการเรียนการสอนโดยการวิเคราะห์ข้อมูลการ

เรียนรู้ของผู้เรียนและปรับรูปแบบการสอนให้ เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะบุคคล ขณะที่ (Holmes, Bialik, & Fadel 2019,5) ระบุว่า AI ไม่ได้เพียงช่วย จัดการข้อมูลหรือสร้างสื่อเท่านั้น แต่ยังเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง (Higher-Order Thinking Skills) ผ่านกิจกรรมเชิงโต้ตอบและการแก้ปัญหาที่ซับซ้อนในบริบทของประเทศไทย (สุชาติ ธาดาธำรง เวช 2563,) อธิบายว่า การศึกษาไทยต้องปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี โดยเฉพาะ AI ซึ่งควร ถูกบูรณาการเข้ากับการสอนเพื่อเสริมสร้างทั้งความรู้และคุณธรรม เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเป็นพลเมืองดิจิทัลที่ รับผิดชอบต่อสังคมอย่างใดก็ตาม นักวิชาการหลายท่านเตือนว่า การใช้ AI ในการสอนสังคมศึกษาจำเป็นต้องมี กรอบกำกับที่ชัดเจน เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหา เช่น การลอกเลียนผลงาน การเผยแพร่ข้อมูลเท็จ หรือการใช้เทคโนโลยี ในทางที่ไม่เหมาะสม ซึ่ง (Selwyn 2019,14) เน้นว่า AI ควรเป็น “เครื่องมือสนับสนุน” มากกว่า “ผู้ตัดสินใจแทน มนุษย์” ดังนั้น ครูผู้สอนสังคมศึกษาจึงควรใช้ AI เพื่อเสริมศักยภาพการสอน ไม่ใช่แทนที่กระบวนการคิดของผู้เรียน การออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผสมผสาน AI อย่างเหมาะสมจะช่วยให้ผู้เรียนมีทั้งความรู้เชิงลึกทางสังคมและ ทักษะการใช้เทคโนโลยีอย่างมีวิจารณญาณ อันเป็นรากฐานสำคัญของการดำรงชีวิตในสังคมสมัยใหม่อย่างมี คุณภาพ

2. หลักการพุทธศาสนาที่ใช้ในการสอนสังคมศึกษา

1) **อิทธิบาท 4** ได้แก่ ฉันทะ (ความพอใจในการเรียนรู้), วิริยะ (ความพากเพียร), จิตตะ (ความตั้งใจและเอาใจใส่) และวิมังสา (การใช้ปัญญาในการพิจารณา) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญที่ช่วยให้ผู้เรียนสามารถตั้งใจเต็มที่และสามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่องในการศึกษาสังคม

2) **ไตรสิกขา** (ศีล สมาธิ ปัญญา) ไตรสิกขาเป็นแนวทางที่ช่วยพัฒนาผู้เรียนให้มีศีลธรรมในชีวิตประจำวัน (ศีล), มีสมาธิในการเรียนรู้ (สมาธิ), และมีปัญญาในการคิดและตัดสินใจ (ปัญญา) จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่เรียนมาใช้ ประโยชน์ในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) **อริยสัจ 4** หลักการของอริยสัจ 4 (ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค) จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจธรรมชาติของปัญหาสังคมและรู้วิธีการแก้ไขปัญหาด้วยการใช้กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลและมีคุณธรรมในการแก้ไขปัญหาสังคม

4) **หลักกาลามสูตร** หลักกาลามสูตรสอนให้ผู้เรียนไม่ยึดติดกับสิ่งใด ๆ โดยไม่ใช้เหตุผลและการไตร่ตรอง ซึ่งเป็นหลักการที่ช่วยให้ผู้เรียนมีวิจารณญาณในการรับข้อมูลและเลือกแนวทางที่ถูกต้อง

3. กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพุทธ

การจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาแบบพุทธจะใช้กระบวนการที่เน้นฝึกฝนทั้งด้านปัญญาจิตใจ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1) การเรียนรู้ผ่านกิจกรรม

การจัดกิจกรรมกลุ่มที่ส่งเสริมการร่วมมือการสะท้อนความคิดเห็น และการแก้ปัญหาทางสังคม โดยใช้หลักธรรมในการวิเคราะห์ปัญหาสังคมเช่น การเลือกตั้ง, ความยากจน, หรือความขัดแย้งในสังคม

2) การสอนด้วยการสะท้อนคิด (Reflection)

ให้ผู้เรียนมีโอกาสสะท้อนคิดเกี่ยวกับปัญหาสังคมผ่านกระบวนการตั้งคำถามและการ อภิปราย ซึ่งเป็นการ ใช้วิจารณ์ญาณในการพิจารณาและแยกแยะความถูกต้อง

3) การฝึกสติและสมาธิ

การฝึกสมาธิหรือการใช้เทคนิคการทำจิตใจให้สงบเพื่อช่วยให้ผู้เรียนมีสมาธิในการเรียนรู้และมีความสามารถ จัดการกับความเครียดและอารมณ์ที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

4) การบูรณาการเนื้อหาพุทธศาสนาในสังคมศึกษา

การนำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น กฎแห่งกรรมและการประพฤติปฏิบัติให้มีคุณธรรมมาเชื่อมโยง กับการศึกษาเรื่องสิทธิและหน้าที่ของประชาชน

4. การใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการสอนสังคมศึกษา

ในยุคดิจิทัลปัจจุบัน เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence หรือ AI ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในหลายด้าน รวมถึงในวงการศึกษ โดยเฉพาะการสอน วิชาสังคมศึกษา ที่เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับสังคม วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และการเมือง AI สามารถช่วยพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมถึงเพิ่มความน่าสนใจ และสร้างประสบการณ์เรียนรู้ที่หลากหลายให้กับนักเรียน ดังนี้

1) การปรับเนื้อหาการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล (Personalized Learning)

AI สามารถวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนแต่ละคน เช่น ความเร็วในการเรียนรู้ ความเข้าใจ ในเนื้อหา และจุดอ่อนจุดแข็ง จากนั้นสามารถปรับเปลี่ยนเนื้อหาและรูปแบบการสอน ให้เหมาะสมกับนักเรียน แต่ละคนได้ ตัวอย่างเช่น ระบบ AI อาจแนะนำบทความ วิดีโอ หรือแบบฝึกหัดเสริมในเรื่องที่นักเรียนยังไม่ เข้าใจ ให้การเรียนสังคมศึกษามีประสิทธิภาพมากขึ้นและส่งเสริมให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนอย่างแท้จริง

2) การสร้างสื่อการเรียนรู้ที่หลากหลายและทันสมัย

AI สามารถช่วยสร้างสื่อการเรียนรู้ที่หลากหลาย เช่น การจำลองเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในรูปแบบ Virtual Reality (VR) หรือการสร้างแชทบอทเพื่อให้นักเรียนสอบถามข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญ ทางสังคม การเมือง หรือวัฒนธรรม ซึ่งช่วยกระตุ้นความสนใจและทำให้นักเรียนเข้าใจเนื้อหาได้ง่ายขึ้นและลึกซึ้งมากขึ้น

3) ปรับปรุงการสอน

ด้วยความสามารถของ การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อประเมินผลและAI ในการวิเคราะห์ข้อมูลขนาดใหญ่ (Big Data) ครูสามารถนำข้อมูลผลการเรียนรู้ของ นักเรียนมาวิเคราะห์เพื่อคุณแนวโน้มการเข้าใจเนื้อหาในแต่ละบท และวางแผนการสอนหรือปรับปรุงหลักสูตร ให้ตอบโจทย์ความต้องการของนักเรียนได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ AI ยังสามารถประเมินผล การเรียนรู้ผ่านการทำแบบทดสอบอัตโนมัติ วิเคราะห์คำตอบ และให้คำแนะนำอย่างรวดเร็ว ทำให้ครูมีเวลามากขึ้นในการเตรียมสื่อ และกิจกรรมที่เหมาะสมกับนักเรียน

4) การส่งเสริมทักษะคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา

AI สามารถออกแบบกิจกรรมที่ส่งเสริมให้นักเรียนฝึกทักษะการคิดวิเคราะห์ เช่น การจำลองสถานการณ์ทางสังคม ที่ซับซ้อน และให้นักเรียนวางแผนแก้ปัญหา นอกจากนี้ AI ยังสามารถเสนอแนะแนวทางหรือข้อมูลสนับสนุนให้นักเรียนเรียนรู้จากกรณีศึกษา และพัฒนาความเข้าใจในประเด็นทางสังคมได้อย่างลึกซึ้ง

5) ความท้าทายและข้อควรระวังในการใช้ AI

แม้ AI จะมีประโยชน์มากในการสอนสังคมศึกษา แต่ก็มีข้อควรระวัง เช่น การพึ่งพา AI มากเกินไป อาจทำให้ ครูลดบทบาทการเป็นผู้แนะนำและสร้างความสัมพันธ์กับนักเรียน การเก็บรักษาข้อมูลส่วนบุคคลของนักเรียน ต้องมีความปลอดภัย และควรตรวจสอบเนื้อหาที่ AI สร้างขึ้นว่าไม่มีความลำเอียงหรือข้อมูลผิดพลาด

5. กระบวนการเรียนรู้ตามแนวพุทธ

การจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาแบบพุทธจะใช้กระบวนการที่เน้นการฝึกฝนทั้งด้านปัญญาและจิตใจ ซึ่ง สามารถสรุปได้ดังนี้

1) การเรียนรู้ผ่านกิจกรรม การจัดกิจกรรมกลุ่มที่ส่งเสริมการร่วมมือ การสะท้อนความคิดเห็น และการแก้ปัญหาทางสังคม โดยใช้ หลักธรรมะในการวิเคราะห์ปัญหาสังคม เช่น การเลือกตั้ง, ความยากจน, หรือ ความขัดแย้งในสังคม

2) การสอนด้วยการสะท้อนคิด (Reflection) ให้ผู้เรียนมีโอกาสะท้อนคิดเกี่ยวกับปัญหาสังคมผ่านกระบวนการตั้งคำถามและการอภิปราย ซึ่งเป็นการ ใช้วิจารณ์ญาณในการพิจารณาและแยกแยะความถูกต้อง

3) การฝึกสติและสมาธิ การฝึกสมาธิหรือการใช้เทคนิคการทำจิตใจให้สงบเพื่อช่วยให้ผู้เรียนมีสมาธิในการเรียนรู้และสามารถ จัดการกับความเครียดและอารมณ์ที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน

4) การบูรณาการเนื้อหาพุทธศาสนาในสังคมศึกษา การนำหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เช่น กฎแห่งกรรมและการประพฤติปฏิบัติให้มีคุณธรรมมาเชื่อมโยง กับการศึกษาเรื่องสิทธิและหน้าที่ของประชาชน

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2559 : 134-135) ได้กล่าวถึงลีลาการสอนของพระพุทธเจ้าว่า เมื่อมองกว้างๆ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลา

ในการสอน 4 อย่าง ดังนี้ 1) สันทัสสนา คือ อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา 2) สมาทปนา คือ จูงใจให้เห็นจริงด้วย ขวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ 3.) สมุตเตชนา คือ ปล่อยให้แกว่งล้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นย่อต่อความเหนื่อยยาก 4) สัมปหังสนา คือ ขโลมใจให้เข้มขึ้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ

อรรถกถาชี้แจงเพิ่มเติมว่า ข้อ 1 ปลดเปลื้องความเคลาหรือความมืดมัว ข้อ 2 ปลดเปลื้องความประมาท ข้อ 3 ปลดเปลื้องความอิดคร้าน ข้อ 4 สมฤทธิ์ การปฏิบัติ จำ 4 ข้อนี้สั้นๆ ว่า ชี้ให้ชัด ขวนให้ปฏิบัติ ปล่อยให้ล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แกว่งล้า ร่าเริง สรุปลงได้ว่า ลีลาในการสอนของพระพุทธเจ้า 4 อย่าง ที่ทรงใช้สอนและประสบสำเร็จเป็นอย่างดี มีองค์ประกอบเป็นคุณลักษณะพิเศษ คือ แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า ร่าเริง

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนพุทธสาวก พุทธะสาวิกา โดยใช้วิธีการต่างๆ ที่หลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของบุคคลที่จะรับการเทศนา สั่งสอน เนื่องจากแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน ซึ่งวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าองค์มีลักษณะ ดังนี้ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ เป็นการสอนที่อาศัยความสามารถพิเศษเฉพาะตัวของผู้สอนจะใช้กับผู้ที่ดี หวั่นแข็งอย่างมีมีจนาทวิญญู เพื่อปราบให้สยบยอมรับฟัง 2) อาเทศนา ปาฏิหาริย์ คือ การตกใจ หายใจจาก สภาพจิตของบุคคล โดยพูดเป็นคำสั้นๆ ที่กินใจ และประทับใจช่วยกัน ขยายปริศนาธรรม และ 3) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ เป็นการกระทำที่พระพุทธเจ้า ทรงใช้มากที่สุดและได้ผลมากที่สุดแม้จะใช้วิธีที่ 1 ถึง 2 แต่ต้องใช้วิธีที่ 3 ด้วยทุกครั้ง พุทธวิธีสอนนี้ มีผู้รวบรวมไว้หลายวิธี เช่น พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่าพระพุทธองค์ทรงพูดด้วยปากทำให้ดู อยู่ให้เห็น (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto) เขียนไว้ ในพุทธวิธีในการสอน ดังนี้ 1. การสอนแบบบรรยาย มีวิธีการสอน ดังนี้ 1) ขึ้นเสนอหลักการหรือข้อเท็จจริง เช่น เรื่องการสอนเบญจศีลเบญจธรรม ผู้สอนจะอธิบาย ข้องดเว้น 5 ข้อ และข้อปฏิบัติ 5 ข้อ พร้อมเสนอ สื่อประกอบในแต่ละข้อ 2) ขึ้นซักไซ้ไล่เรียงผู้สอน จะสนทนากับผู้เรียน ให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ หาเหตุผลว่า เหตุผลใดจึงต้องงดเว้น (ศีล 5) และ เหตุใดจึงต้องปฏิบัติตาม (ธรรม 5) และ 3) ท่าน สรุปลงความสำคัญเป็นขั้นที่ผู้สอน 2. การสอนแบบไตรสิกขา คือ การสอน ที่ผ่านกระบวนการ 3 ขั้นตอนของศีล สมาธิ ปัญญา 1) อธิศีลสิกขา คือ การควบคุมกาย วาจา ใจให้คิด ดีทำดี พูดดี 2) อธิจิตสิกขา คือ การฝึกอบรมจิตให้ มั่นคงแน่วแน่จดจ่อปลอดโปร่งตั้งใจที่จะรับรู้สิ่งดีๆ 3) อธิปัญญาสิกขา คือการฝึกอบรมให้เกิดความรู้ ที่สูงขึ้น เริ่มจากความเห็นถูก ความคิดถูกวิธีการ สอนนี้ ผู้สอนนำกระบวนการไตรสิกขาไปฝึกให้ เกิดขึ้นกับผู้เรียน โดยใช้ร่วมกันกับวิธีสอนอื่นๆ ด้วยผู้สอนก็ควบคุมให้ผู้เรียนสำรวมกาย วาจา ใจ ให้ตั้งใจและบันทึกซักถามให้เกิดปัญญา 3. วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา คือ วิธีสอน ที่ใช้หลักการสนทนาเป็นสำคัญ เป็นการสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และอภิปรายร่วมกัน วิธีการสอนแบบธรรมสากัจฉา เป็นวิธีการสอน ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยวิธีหนึ่ง ทรงใช้ถามนำคู่ สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรม ส่งเสริมให้มีการ สนทนาธรรมกันในทุกสภาวะ วิธีการสอน

แบบธรรมสากัจฉานี้ โดยกำหนดขั้นตอนให้เหมาะสม กับการเรียนรู้ของนักเรียน 4. วิธีสอนแบบอริยสัจ 4 มีกระบวนการสอน ได้แก่ การกำหนดปัญหา (ทุกข์) การตั้งสมมุติฐานของปัญหา (สมุทัย) การทดลองเก็บข้อมูลทำให้ แจ่มด้วยตนเอง (นิโรธ) และขั้นวิเคราะห์ข้อมูลสรุป ผล (มรรค) 1) กำหนดปัญหา ทุกข์เพราะมีอายตน จริงหรือ 2) สาเหตุปัญหา ตามกระทบรูป ทำให้เกิด ทุกข์ 3) ทดลองเก็บข้อมูล นำเสนอภาพให้นักเรียนดูหลายภาพ ทั้งน่าดูและไม่น่าดู 4) วิเคราะห์ข้อมูล การกระทบทำให้เกิดการปรุงแต่ง ตามกระทบรูป บางครั้งเป็นทุกข์ บางครั้งเป็นสุข 5. วิธีสอนแบบปุจฉา-วิสัชนา วิธีการสอนแบบนี้จะมีปรากฏในพระไตรปิฎกจำนวนมาก คือเป็นลักษณะถามตอบระหว่างผู้สอน ผู้เรียน ผู้สอนไม่ต้องตอบคำถามเอง แต่ผู้สอนจะกระตุ้น เร้าด้วยคำถามให้ผู้เรียนช่วยกันหาคำตอบ ผู้เรียน จะเกิดปัญญาด้วยตัวเอง 6. วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวน เป็นวิธีสอนที่เน้นกระบวนการหาความจริงด้วยการ ตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่แนวทางในการหาคำตอบ ดังนี้ 1) การเห็นปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา 2) การ เสนอเหตุแห่งปัญหาในรูปของการตั้งสมมุติฐาน 3) การเก็บรวบรวมข้อมูล 4) การทดลอง/ทดสอบ สมมุติฐานด้วยข้อมูล และ 5) การสรุปผล

จากพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าดังกล่าวสรุปได้ว่า วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า คือ สันติสนทนา คือ อธิบายให้เห็นชัดแจ่มแจ่มเหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา สมาทปนา คือ จูงใจให้เห็นจริงด้วย ขวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ สมุตเตสนา คือ เร้าใจให้แก่วกกล้าบังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่หวั่นย่อต่อความเหนื่อยยาก สัมปหังสนา คือ ขโลมใจให้เข้มขึ้น ร่าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวังเพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับการปฏิบัติ ปลดเปลื้องความเขลาหรือความมืดมัว ปลดเปลื้องความประมาท ปลดเปลื้องความอึดคร้าน สัมฤทธิ์การปฏิบัติ โดยสรุป 4 ข้อสั้นๆ ว่าชี้ให้ชัด ขวนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ่ม จูงใจ แก้วกล้า ร่าเริง สรุปได้ว่า สติในการสอนของพระพุทธเจ้า 4 อย่าง ที่ทรงใช้สอนและประสบสำเร็จเป็นอย่างดี มีองค์ประกอบเป็นคุณลักษณะพิเศษ คือ แจ่มแจ่ม จูงใจ หาญกล้า ร่าเริง

พระพุทธเจ้านอกจากจะทรงยึดหลักการสอนให้ผู้ฟังเข้าใจเหตุผลซาบซึ้งในคุณค่าและปลุกเร้าให้หาญกล้าแล้ว พระองค์ยังทรงสอนให้เข้าเกิดความเข้มแข็งเบิกบานไม่เหน็ดเหนื่อยหรือท้อแท้ให้มีความหวังในผลของการที่ได้ปฏิบัติตาม (Vitthaya Thongdee and Suphawit Rompaen, 2018: 291-292)

หลักการสอนของ พระพุทธเจ้าดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถในการสอนของพระองค์ได้อย่างชัดเจน “พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีสอนอันชาญฉลาด เมื่อพระองค์ แสดงพระธรรมเทศนาจบลง ผู้ฟังจะสรรเสริญเสมอว่า แจ่มแจ่มจริง พระองค์ผู้เจริญ แจ่มแจ่มจริง พระธรรมเทศนาของพระองค์เสมือนหางายของที่คว่ำบอกหนทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืดให้คนมีจักขุได้เห็นรูป” จึงสมควรอย่างยิ่งที่ผู้ทำหน้าที่ในการสอนจะได้ศึกษาและทำความเข้าใจ เกี่ยวกับหลักการสอนของพระพุทธเจ้า พร้อมกับยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ (วสิน อินทสระ. 2545, 342) ต่อไป

6. สรุป

การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน ให้สามารถเรียนรู้การดำรงชีวิตอยู่ในสังคม และการอยู่ร่วมกับบุคคลอื่น ได้อย่างมีความสุข การจัดการศึกษาที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในการเรียนรู้ โดยผสมผสานแนวคิดทางการ ของนักการศึกษา ชาวตะวันตกเข้ากับแนวคิดในทางพระพุทธศาสนา โดยสรุปเป็นหลักการได้ 3 ประการ 1. การเรียนรู้ต้อง เริ่มต้นที่ตนเอง (Self Learning) 2. การเรียนรู้ต้องควบคู่กับการปฏิบัติ (Learning by Doing) 3. การเรียนรู้ ต้องควบคู่กับความ สนุกสนาน (Enjoy Learning)

การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาเป็นกระบวนการสำคัญที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีสมรรถนะที่จำเป็นต่อ การดำรงชีวิตในสังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และนำความรู้ ความเข้าใจที่ได้รับไป ประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม สมดุล และยั่งยืน จุดมุ่งหมายสำคัญของ วิชาสังคมศึกษาคือการพัฒนาผู้เรียนให้มีทักษะทางสังคม ทักษะการคิดวิเคราะห์ ทักษะการตัดสินใจ และ ทักษะการแก้ปัญหา เพื่อเตรียมความพร้อมสู่การเป็นพลเมืองดีของประเทศและของโลกในอนาคต

อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาที่มุ่งสู่การพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียนอย่างแท้จริง ควรอิง บนพื้นฐานของ หลักแนวพุทธ ซึ่งเป็นรากฐานทางจริยธรรมและสติปัญญาที่ลึกซึ้ง โดยเฉพาะการจัดการเรียนรู้ ที่เน้นให้ผู้เรียน ใช้สติใคร่ครวญ (โยนิโสมนสิการ) นำไปสู่การเข้าใจตนเองและสังคมรอบข้างอย่างลึกซึ้ง ผ่าน การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผึกคิดไตร่ตรอง และสร้างเจตคติที่ดีต่อผู้อื่น การเรียนรู้จึงไม่ใช่เพียงการ รับข้อมูล แต่เป็นการฝึกฝนจิตใจ ปัญญา และคุณธรรมควบคู่กัน

การจัดการเรียนรู้ที่ยึดหลักแนวพุทธจะช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ที่ลึกซึ้งให้แก่ผู้เรียน โดยเน้นการ พัฒนาความคิด ความสามารถ และทักษะควบคู่กับการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เช่น ความเมตตา ความ เสียสละ และความยุติธรรม ตลอดจนส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยวิธีที่เหมาะสมกับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียน เปิด โอกาสให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง ขยายกรอบความคิดจากสิ่งที่ได้เรียนรู้ สู่การ สร้างความรู้ใหม่ที่มีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมีสติ สมดุล และมีเป้าหมายในทางธรรม

ดังนั้น การจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาที่บูรณาการแนวคิดตามหลักพุทธจึงไม่เพียงแต่สร้างผู้เรียนที่มี ความรู้และทักษะ แต่ยังพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางปัญญา จิตใจ และคุณธรรม พร้อมเผชิญ กับความท้าทายในโลกยุคใหม่ด้วยปัญญาและความเมตตา การนำปัญญาประดิษฐ์มาใช้ในการสอนสังคมศึกษา เปิดโอกาสให้การเรียนรู้มีความยืดหยุ่น เข้าถึงง่าย และ น่าสนใจมากขึ้น ทั้งยังช่วยส่งเสริมทักษะสำคัญของ นักเรียน เช่น การคิดวิเคราะห์ และการแก้ปัญหาอย่างมี เหตุผล อย่างไรก็ตาม การใช้งาน AI ควรมีการวางแผนและควบคุมอย่างรอบคอบ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นได้

7. เอกสารอ้างอิง

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ทศพิธราชธรรม. (2568). *ทศพิธราชธรรมของ พระธรรมราชา*. สืบค้นเมื่อ 16 มีนาคม 2568. จาก: <https://www.porpeang.org/categorycontent/1742/tenwords>.
- Cooper, T. L. (2012). *The Responsible Administrator: An Approach to Ethics for the Administrative Role*. (6th ed.). Jossey-Bass.
- Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2015). *Public Administration: An Action Orientation*. (7th ed.). Cengage Learning.
- Edelman. (2023). *Edelman Trust Barometer*. Retrieved 16 March 2025. from <https://www.edelman.com>
- Frederickson, H. G. (2010). *Social Equity and Public Administration: Origins, Developments, and Applications*. M.E. Sharpe.
- Hood, C. (1991). *A Public Management for All Seasons?* *Public Administration*, 69(1): 3–19.
- Menzel, D. C. (2012). *Ethics and Public Administration: A Guide for Public Servants*. M.E. Sharpe.
- OECD. (2020). *Government at a Glance 2020*. OECD Publishing.
- Osborne, D., & Gaebler, T. (1992). *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. Addison-Wesley.
- Osborne, S. P. (2006). *The New Public Governance?* *Public Management Review*, 8(3), 377–387.
- Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). (2017). *Strategic Foresight for Better Policies*. Paris: OECD Publishing.
- Peters, B. G., & Pierre, J. (2020). *Governance, Politics and the State*. London: Red Globe Press.
- Pollitt, C., & Bruckert, G. (2011). *Public Management Reform: A Comparative Analysis - New Public Management, Governance and the Neo-Weberian State*. (3rd ed.). Oxford University Press.
- United Nations. (2023). *World Public Sector Report 2023: Transforming Institutions for a More Resilient Future*.
- Wilson, W. (1887). *The study of administration*. *Political Science Quarterly*, 2(2): 197-222.
- World Bank. (1992). *Governance and Development*. Washington, DC: World Bank.
- World Economic Forum. (2021). *Global Technology Governance Report 2021*. Geneva: WEF.